

Na chlubení máme maserati, ne politiky

Seriál České století už je v pomyslné polovině. Pět dílů jsme viděli, zbývající čtyři se točí. Měl jste zatím víc ohlasů od mladých, nebo starších diváků?

Třeba z webových reakcí to nejde vždycky zjistit, ale podle mě to nějak zasáhlo všechny dospělé generace.

Máte pocit, že takový seriál může mladé lidi přilákat k dějinám?

Já myslím, že se to stalo. Dost často jsem aspoň četl nebo slyšel, že se na to dívaly celé rodiny a že se pak o tom doma bavili nebo mezi sebou pohádali, což je v pořádku. Ono se někdy předpokládá, že historie coby celkem vážná věc člověka začne zajímat, až když už má za sebou vyblbnutí, údajně někdy okolo třicítky. Člověku dojde, že tady opravdu není napořád a že jestli chce něco dokázat, má na to omezený čas. Kromě sebeprosazení ho tedy začne zajímat i smysl toho všeho. Asi to tak někdy je, ale není to pravidlo. Dost často se člověk místo očekávané moudrosti zasekne na nějaké polopravdě a na stará kolena pak zuří, že s ním svět jeho předsudky neuznává. Mladší člověk se ještě nutně nezkazil, neobrnil. Takže by ten seriál mohl vzít bez ohledu na to, že v době, o které se tam jedná, nežil. Já jsem tenkrát taky nežil, a napsal jsem to.

Vy jste kompletní vzdělání, od základní školy po právnickou fakultu, získal za normalizace. Jak se podle vašich vzpomínek učil dějepis?

Tak, aby vyhovoval vládnoucí straně, takže to dějepis nebyl. Ten má povzbuzovat k samostatnému a původnímu myšlení, ale to byla jedna z posledních věcí, o kterou tenkrát šlo. Dějepis byla další z forem ovládnutí společnosti. Zvládnutím látky se tenkrát myslelo, že žák nebo student zopakuje, co mu bylo předepsáno, a tím prokáže svou konformitu. Naučí se poslouchat a už to nikdy nezapomene.

Já si pamatuju, že jsme se hodně učili antiku, středověk, francouzskou revoluci, ale dvacáté století se už bralo zběsilým tempem a například k roku 1968 jsme se snad ani nedostali. Máte stejné zkušenosti?

Mám, ale nejsem si jistý, jestli mi to vlastně až tolik vadilo. Princip byl mluvit jinak venku a jinak doma, což bylo samozřejmě zvlášť pro mladé lidi nebezpečné, protože to z nich dělalo pokrytce. V jedné věci to ale špatné nebylo, a sice v tom, že to člověka vedlo k nezávislosti na institucích. O roce 1968 jsem toho v šestnácti věděl docela dost, protože jsem si během jedněch letních prázdnin přečetl plný gauč novin a časopisů z té doby, které můj otec naštěstí nevyhodil. A vím, že jsem měl dost kamarádů, kteří na tom i v malém moravském městě, daleko od Prahy, byli podobně. Kdo chtěl, ten se k informacím sice složitě, ale vždycky nakonec nějak dostal. Problém byl, že ne všichni o informace stáli. Těm by ale žádná škola nepomohla.

Ty zkušenosti mám podobné. Číst za normalizace časopisy

z osmašedesátého, to si člověk připadal jako v jiném světě. Nejen ty zakázané jako Reportér, Listy, Student, ale třeba i Květy, Mladý svět, Kino, které vycházely pořád.

Ono se to samozřejmě hodně zlepšilo v osmdesátých letech, když přibýlo samizdatů. Ale sedmdesáté roky byly z hlediska četby retro doba: kdo tenkrát chtěl číst něco zajímavého, vracel se k tomu, co vzniklo deset roků předtím.

Kdy jste si začal uvědomovat, že oficiální pohled na moderní dějiny je ve školách zkreslený, nepravdivý, lživý?

Jedna věc byly takzvané osnovy, tedy předpisy, co se má učit. Druhá bylo konkrétní pojetí toho kterého učitele. Když bral svou práci jen trochu vážně, našel vždycky způsob, jak navázat s žákem kontakt bez ohledu na to, o čem všem se s ním mohl veřejně na rovinu bavit. A ten vztah učitel–žák je ve škole vždycky to hlavní. Škola, to je vztah, ne předávané informace. I když se učitel třeba bál, šlo dát názor najevo způsobem, že si ho žák kvůli tomu nepřestal vážit.

Máte přehled o tom, jak se učí dějiny dnes? Obávám se, jestli to není stejné jako za minulého režimu: staré Řecko a Řím nesmyslně podrobně, rok 1968 nebo vznik Charty jen stručně.

Já mívám v poslední době štěstí spíš na opačné případy. Znáám třeba lidi z ostravského občanského sdružení PANT. Před sedmi lety vznikli, aby dodávali informace o porušování lidských práv. O dva roky později k tomu založili portál Moderní dějiny.cz, který začal přibližovat dějiny totality, studentům i učitelům. Oni sami jsou učitelé, celkem mladí chlapi, a mně sólistovi na nich nejvíc imponuje, jak mají propracovanou týmovou metodiku. Zúčastňuju jsem se různých jejich akcí a vím, kolik toho dokázali, v celostátním měřítku.

Mluvíte někdy s dnešními studenty?

V posledních letech s nimi mám zkušenosti jenom autorské, z různých besed a setkání. Ale těch mívám celkem dost, za minulý rok přes stovku. Často tam potkávám mladé lidi schopné využívat netušených možností, které mají, líp, než jsem to kdy uměl já. Zkazí se většinou až později, když jako dospělí badatelé přijmou pravidla grantového systému a začnou vymýšlet pseudotémata, co snadno vydělají peníze.

Jakou nejstarší historickou událost si osobně pamatujete? Srpen 1968? To vám bylo šest let.

Přesně tak, na ten si vzpomínám docela dobře a vůbec na celý rok šedesát osm. Pamatuju si to jako dobu velkého obecného vzrušení. Doma pořád jela televize a v ní i pozdě v noci, což dřív nebývalo, mluvila spousta lidí, všichni naléhavě. O rok dva později z nich zbyl jenom jeden, Gustáv Husák. Dál objížděl továrny a mluvil k lidem všude možně, ale naléhavé už to nebylo.

Od kdy jste v dětství věděl, že Sovětský svaz není přítel a bratr, nýbrž okupant?

Tohle bylo trochu zamotanější, oni si podle mě i po srpnu 68 mysleli, že jsou bratři a přátelé, jenom že my to nechápeme. To je ta jejich mentalita, že jsou schopní druhého svým bratrstvím i udusit. Vezměte si dnešní Ukrajinu. Asi ji opět nechtějí v prvním plánu zničit, ale kdyby je ostatní nechali, udělají právě to. Na Rusech bylo i v tom roce 1968 vidět, že si sami se sebou nevědí rady a že si kromě toho imperiálního, a tedy klamného, už nedokážou zformulovat žádný svůj skutečný zájem. Což, bojím se, platí dodnes. Václav Havel několikrát řekl, že Rusové mají dvojitou potíž: nejsou si jistí svou identitou a netuší, kde přesně leží hranice jejich země. Proto pro mě vlastně nebyli v první řadě okupanti. Nazývat je tak by znamenalo přijmout v nějaké míře jejich nadřazenost. Ale oni vystupovali spíš jako okupanti–nešťastníci.

Kdy jste se vy sám dostal ke studiu dějin?

Až po listopadu 1989. Předtím jsem určitě neměl představu, že v životě půjde dělat něco zajímavého. Měl jsem jenom záliby.

A kdy jste se rozhodl, že se psaním o historii budete zabývat a tedy i živit?

To vyplynulo samo během devadesátých let, kdy jsem časem nějak přišel na to, že některé věci dokážu poznat jedině tím, že si je zformuluju v podobě psaného textu.

Dívám se na dvacet historických událostí, které jste vybral pro projekt MF DNES Učebnice českého století. Musel jste hodně škrtnat, než vám jich zbylo požadovaných dvacet, nebo jste naopak přemýšlel, jak dvacítku zaplnit?

Dvacítka není špatné číslo. Je to dost na to, aby se dala sledovat různá hlediska. Nejenom to politické, které většinou převažuje.

Kdyby těch událostí mělo být jen pět, které by to byly? Co nesmí chybět v české historii za posledních sto let?

Nakonec, při redukci, člověku vždycky zbudou převraty a války. V našem případě tedy plus minus osmičkové roky a snad něco málo k tomu. Ale nefixujme se jen na data. Důležité je spíš to, co nás nad nimi potom napadne, a jestli jsou to v něčem zajímavější věci, než byly před lety.

Někde jste nezařadil hlavní událost, ale jinou, které k ní vedla. Například hned u prvního dílu to není 28. říjen 1918, vznik Československa, nýbrž 18. říjen a Washingtonská deklarace. Co vás k tomu vedlo?

Obě ta data, 18. a 28. říjen 1918, spolu souvisí. Tím prvním vyvrcholila činnost československého exilu, tím druhým se projeví lidé doma. Jedno od druhého nejde oddělit. Z jistého pohledu je méně známá Washingtonská deklarace dokonce důležitější. Masaryk, který ji psal a s Benešem a Štefáníkem podepsal,

v ní pojmenoval principy rodícího se státu. Bude to demokratická republika, bude zachovávat ty a ty svobody, Češi a Slováci v ní budou spolupracovat a podobně. Deklarace byla „A“, z níž o čtrnáct dní později v Praze vyplynulo při převratu „B“. Podobně je to podle mě třeba i s únorem 1948. Zde bylo tím „A“ odmítnutí účasti na Marshallově plánu v červenci 1947. Bez něho je „B“, tedy Gottwaldův únorový převrat, nepochopitelný.

Dvě témata se týkají literatury, čtvrtý sjezd spisovatelů a Nobelova cena pro Jaroslava Seiferta. Čím to je, že v totalitním režimu měli spisovatelé a básníci takovou autoritu?

Zase těch psavců s autoritou u nás tolik nebylo, z mnoha oficiálně vydávaných měli lidi spíš srandu. Ale výjimky byly a Seifert je přesně ten případ.

Po celou dobu komunistického režimu bylo kolem něj jakési napětí. A přitom, řeklo by se, pouze básník...

Loni jsem měl zajímavou práci, zpracovával jsem jeho korespondenci, dochovanou v jeho břevnovské vile ve čtyřiceti krabicích. Seifert dopisy od čtenářů nejenže nevyhazoval, ale podle jeho dcery i na většinu z nich odpovídal. Takže ve výsledku to podává obraz vztahu mezi českým básníkem a jeho čtenářem. Přišlo mi to hodně zajímavé.

Uvedete příklady?

Nešlo jenom o běžné obdivné dopisy, žádosti o autogram a podobně. Velice často to byly dopisy řekněme bilanční. Čtenář Seifertovi často psal: První vaše milostné verše jsem se naučil ve dvacátých letech, recitoval jsem je své dívce, pak jsme se vzali a žijeme spolu dodnes. Když ve třicátých letech umřel T. G. Masaryk, brečel jsem nad vaší sbírkou Osm dní, tam jste promluvil poprvé za nás za všechny. A pak za Mnichova, po něm a za protektorátu jste to udělal ještě mnohokrát, všichni jsme se o vás báli, aby vás Němci za vaši odvahu nezabili. Mysleli jsme na vás, když vás v padesátém roce komunisti zlikvidovali za Píseň o Viktorce. Znovu jsme vaši odvahu obdivovali v roce 1956, když jste na druhém sjezdu spisovatelů mluvil o tvůrčí svobodě a svědomí. A pak v roce 1968 zas, když jste psal proti okupantům. Nebo v lednu 1969, když jste mluvil v televizi po upálení Jana Palacha. A pak, když jste zase nesměl skoro nic vydávat, jsme se přesto radovali, že vás mezi sebou máme. Protože jste v mnoha dobách uměl pojmenovat, co zde máme všichni společného. Podobných dopisů dostal Seifert desítky a možná stovky. Když to čtete, uvědomíte si, jak důležitou roli takový člověk hrál. To on spojoval lidi v době, kdy toho politika naprosto nebyla schopná.

Seifertův pohřeb, to byly úplné policejní manévry. Když zemřel režimem uctívaný básník Vítězslav Nezval, byl mu vypraven státní pohřben a průvodu v centru Prahy přihlížely tisíce lidí. To si dnes neumím představit.

Ale nedávno se to přece stalo Václavu Havlovi. Jeho pohřeb nebyl formální státní rituál. Lidi tam přišli, protože chtěli.

Myslel jsem spíš básníky a spisovatele.

Já myslím, že když umřel třeba Ivan Martin Jirous, byla to ztráta i pro lidi, co to nechápali.

Když čtu váš přehled, není to veselé čtení: odstoupení Sudet, okupace, konečné řešení, procesy, další okupace, upálení... Přivolávají snad Češi tragické události?

To ne, ale jsme prostě malý národ, takže nám dává zabrat, když se přes nás každou chvíli někdo velký převalí. Ale není to vždycky jenom nevýhoda. My každou chvíli řešíme své přízemní realismy, jak s tím druhým, mocným, přežít. Ale je až tak velká rozkoš táhnout s sebou všechny ty mindráky velkého národa a pořád se mučit tím, jestli jsem jednička, nebo jenom dvojka?

Za něco si náš národ může sám. Vyčítáte Čechům něco?

Nevyčítám, ale líbilo by se mi, kdyby zde žilo víc lidí aktivních, kteří se nespokojí s kafráním a snaží se v nových situacích na něco nového přijít.

Kteří politici zde nejvíc selhali?

Kromě toho T. G. Masaryka v podstatě někdy nějak všichni. Ale zase: kritizováním politiků nejde nic zvláštního získat. Smysl to má, pokud přijdeme na to, jestli bychom na jejich místě dokázali udělat něco lepšího. A pak jsou dvě možnosti: udělat to, nebo mlčet.

Můžeme se naopak některými politiky pochlubit? Dal byste někomu z nich Nobelovu cenu míru?

Nemůžeme a nedal. Na chlubení je maserati.

Už víte, kdy televize uvede zbývající díly Českého století?

Má to být letos na podzim, ale kdy přesně, to netuším, ještě není natočený poslední díl o rozpadu federace.

Myslíte si, že některý díl nebo pohled na některé osobnosti naštvě některé diváky?

Určitě, to ani nejde, aby si o klíčových událostech mysleli všichni to samé. Svou verzi nikomu nevnucuju a zajímají mě všechny verze cizí, když jsou podloženy argumenty.